

МАЙБУТНЄ ПРОФЕСІЇ ВЧИТЕЛЯ В УМОВАХ КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ЄС

У статті розглядається проблема майбутнього професії вчителя в умовах комерціалізації та глобалізації вищої освіти в ЄС. На основі вивчення та аналізу незалежних звітів, зроблених у дослідницьких центрах для Європейської Ради, представлені висновки певних тенденцій трансформації професії вчителя у майбутньому.

Ключові слова: вчителі, викладання, вищі навчальні заклади, ЄС, економіка знань, навчання.

Сучасний розвиток ринкових відносин має безпосередній вплив на різні сфери життя. Вища освіта також змушена налаштуватися на ринковий лад. В Україні вчителі шкіл і викладачі вищих навчальних закладів (ВНЗ) традиційно вважаються працівниками бюджетної сфери, чия заробітна платня повністю залежить від державного фінансування. Крім того, ще наприкінці минулого століття можна було з упевненістю стверджувати, що отриманих знань і сформованих навичок після закінчення навчання у ВНЗ майбутнім учителям шкіл і викладачам ВНЗ вистачить під час їхньої педагогічної роботи. Але бурхливий розвиток інформаційно-комп'ютерних технологій, ринкових відносин в економіці, глобалізаційних процесів у світі безпосередньо впливає на процес підготовки вчителів у ВНЗ та на професію сучасного вчителя в цілому. З огляду на це, дуже важливо вивчити досвід ЄС з цього питання, який набагато раніше зіткнувся з такими проблемами.

Метою нашої статті є вивчення та аналіз досвіду ЄС з питання майбутнього професії вчителя в умовах комерціалізації та глобалізації вищої освіти. За основу для аналізу взяті незалежні звіти, зроблені Генеральним директором для освіти та культури Європейської Ради (the European Commission's Directorate-General for Education and Culture).

Отже в ЄС, як і в усьому світі, відбувається комерціалізація освіти, що є предметом дискусії науковців. Дослідники переконані, що будь-яке посилення "комерціалізації" вищої освіти може також мати негативні наслідки: у цьому контексті освіта поступово знижується до її найбільш утилітарного аспекту. Оскільки студент сам фінансує більшу частку вартості навчання, він буде мати більше шансів вибрати більш вигідне навчання. Зокрема, гуманітарні та культурні науки можуть у результаті піддатися тиску. Якщо суспільство надає відповідного значення адекватному балансу між академічними дисциплінами, воно також має створити й необхідні стимули для цього (наприклад, диференційовані реєстраційні збори). Неприйняття ризику також може означати, що лише ті, хто розраховує на підтримку сім'ї, можуть бути готові взяти на жорстких умовах довгостроковий особистий кредит для фінансування вищої освіти, і що інші, без такої підтримки, будуть змушені відмовитися від очної форми навчання після закінчення загальноосвітньої школи, що може серйозно послабити довгостроковий запас людського капіталу в Європі. Ще один ризик – це може спричинити інтенсифікацію відтоку мізків [3, с. 18].

На міжнародному рівні ризики будь-яких форм ринкових сил в освіті та навчанні, звичайно, присутні, зокрема, посилення поляризації у високій якості й престижі серед навчальних закладів. Кембридж, Париж, Мюнхен і Стокгольм, безсумнівно, стають ще потужнішими закладами в межах Єдиного простору європейської вищої освіти. В умовах лібералізації ЄС загального ринку вони будуть намагатися збільшувати свої реєстраційні збори та підвищувати вступні вимоги для того, щоб зібрати вершки Європейської чи світової еліти. В той час як це може розглядатися політиками як позитивний результат, регіональні коледжі, навпаки, зіткнуться з ослабленням цільової аудиторії як наслідок тих же механізмів. Якщо доступ до вищої освіти (й освіти для дорослих) залишається демократичним і відповідає Європейським позиціям, прийнятим у відповідності до торгівлі освітніми послугами, необхідно буде враховувати цілі суспільства, що було необхідно для лібералізації інших послуг, що становлять спільний інтерес. Питання в тому, чи буде це стійким в умовах, коли міжнародна мобільність студентів невпинно зростає [3, с. 18].

У згаданому незалежному звіті також вказується на існування проблеми напруженості між глобальною конкуренцією та соціальною згуртованістю. Зв'язок між економікою, заснованою на знаннях, глобальною конкуренцією та соціальною згуртованістю в єдиний стратегічний план включає в себе важливий парадокс, який дотепер не враховувався належним чином у будь-якому ключовому документі, що відноситься до Лісабонської Стратегії. Дійсно, глобальна конкуренція неминуче створить сильний тиск на забезпечення соціальної згуртованості, а не зміцнення згуртованості в Європі. Відповідна спеціалізація в наукоємних секторах підвищує попит на вузькоспеціалізованих учених і технічно підготовлених працівників. У той же час, перенесення (офшорінг) виробництва з участю низько кваліфікованих робітників та інтенсифікація виробництва призводить до зниження попиту та надлишок некваліфікованої робочої сили, що означає поступове зниження заробітної плати та погіршення умов праці цих груп. Можливо, ці тенденції

на ринку праці обумовлені самою глобалізацією або технологічною еволюцією чи "терціарізацією" економіки [3, с. 19].

На думку науковців, єдиним способом примирити економіку знань з більшою соціальною згуртованістю можна шляхом значних інвестицій в освіту та навчання. Вони називають це "шляхом екстенсивного розвитку знань", де освіта та професійна підготовка є основним інструментом для поширення (а не виробництва) знань. На відміну від цього, шлях інтенсивного розвитку знань наголошує на генерації нових знань як засобу переносу знань. Різниця між цими двома підходами полягає в тому, що інвестиції в освіту та навчання впливають з боку пропозиції на ринок навичок, у той час як глобалізація та інтенсифікація секторів інтенсивного розвитку знань в основному впливають на попит [3, с. 22].

Мінливий характер викладання та навчання. Протягом деякого часу ведуться дискусії про мінливий характер знань, які напрацьовуються переважно за межами університетів і передаються за межі формальних систем освіти. На іншому рівні, електронне навчання як продукт економіки, заснованої на знаннях, звертає на себе увагу як альтернативний засіб забезпечення освітою, особливо для тих груп населення, які не можуть отримати до нього доступ [1]. ІКТ були зазначені як основні стратегії для поліпшення викладання [4] і навіть для зрушення центру гравітації навчального підприємства від "навчання" до "вивчення", що, безумовно, є одним із ключових проектів для багатьох. У цій галузі останніми роками ведуться дискусії про взаємозв'язок між ІКТ і навчанням. Історія свідчить, що розвиток використання ІКТ дуже важко передбачити. Тим не менше, стрімкий розвиток Web 2.0 може стати значним фактором у плані якісного розширення можливостей освіти та навчання протягом наступного десятиліття. Можливості його неієрархічні, знизу вгору, а згори вниз, які широко використовують у бізнесі. Іншими словами, в основному дорослі учні вимагатимуть різні, більш гнучкі, особисто орієнтовані типи освіти та навчання (E & T) в майбутньому (3, с. 29-30).

Майбутнє професії вчителя. Перехід від традиційної формальної освіти до навчальних систем на основі декількох (формальних і неформальних) параметрів означає диверсифікацію професії вчителя. Фахівці освіти та навчання (E & T) наразі включають, крім викладачів, також тренерів в установах і на підприємствах, вихователів тощо. Ці фахівці роблять внесок у подальшу інновацію освіти, поки відбувається політика децентралізації та диверсифікації. Своїми дослідженнями група науковців [2] підтверджує надзвичайну важливість роботи вчителів і тренерів для навчальних досягнень студентів.

Відмінність між викладачами та інструкторами, з точки зору їхнього впливу на навчальні досягнення студента, є величиною того ж порядку, що й вплив сім'ї. Кваліфікований учитель і тренер вкрай необхідні для продуктивності освітніх і навчальних (E & T) систем і є основою для майбутньої глобальної конкурентоспроможності [3, с. 30].

Деякі країни відчують, що багато вчителів залишили школи задля більш привабливої альтернативи. У перспективі, важливо тримати висококваліфікованого вчителя. Ще більш важливо в найближчій і віддаленій перспективі набирати талановитих студентів для майбутньої роботи вчителями та викладачами і надати їм відповідну освіту. Для залучення талановитих студентів навчання і викладання повинні розглядатися як приваблива професія.

У контексті глобалізації умови праці та можливості кар'єри суттєво змінилися для більшості працівників. Ці зміни торкнулися також і професії вчителів. Умови праці вчителів і викладачів сьогодні помітно відрізняються від інших професій з приблизно такою ж освітою, і цей факт не слід розглядати як перевагу для потенційних студентів у майбутньому. Наприклад, наявність стажування на робочому місці та кар'єрні можливості для професії викладачів та інструкторів можуть вважатися більш важливими в майбутньому, ніж це було в минулому. Створення робочих місць для вчителів подібне до інших професій, але вимагає більш гнучкого робочого навантаження та заробітної платні. Наприклад, у багатьох країнах важко набирати вчителів природознавства, тому що це вимагає вищої заробітної плати для компенсації витрат на засоби навчання. Загальновідомо, що потрібно реформувати педагогічну освіту. Це, ймовірно, справедливо для багатьох країн, але переконливо не доведено, який тип освіти найбільш успішний. Навпаки, дослідження показують [3, с. 31], що тип та якість освіти вчителів не мають значного впливу на успішність студентів. В таких дослідженнях слід враховувати деякі тенденції: наприклад, зростаючий попит на вчителів і тренерів, які працюють з дорослими, вимагає включення андрагогіки в профілі вчителів; диверсифікація цільових груп та їхній мультикультурний склад вимагають більше міжкультурних навичок викладання.

Важливо також зосередити увагу на демографічних змінах, які впливають на населення в цілому, й особливо на професію вчителя. У середньому в країнах, що входять до Організації економічної кооперації та розвитку (The Organization for Economic Cooperation & Development (OECD), нараховують 26% вчителів початкової школи та 31% вчителів середніх шкіл у віці старше 50 років [5]. До Європейських країн з особливо великою часткою вчителів початкової школи віком старше 50 років входять Німеччина (47%), Данія (45%) і Швеція (43%), а вчителів середньої школи – Німеччина (49%), Італія (48%) і Швеція (44%). Менше ніж 5% вчителів в італійських середніх школах молодше 40 років. Тенденції старіння вчительського складу також очевидні у Франції, Нідерландах і Великобританії. Старіння учительсько-викладацького складу означає, що досвід викладання зростає, але також можуть знадобитися додаткові зусилля для оновлення навичок. У той час, як дослідження не довели важливості впливу віку вчителя на успішність навчання студентів, відсутність досвіду у викладачів і вчителів може стати проблемою. Більшість країн

певною мірою пов'язують платню вчителя з його віком і досвідом, а старіння викладацького складу означає зростання бюджету на освіту одного студента [3, с. 32].

Прагнення Європейського союзу до розвитку економіки знань вимагає високого освітнього рівня, визначеного в рамках кваліфікацій, які повинні забезпечити певним віковим групам можливість брати участь у розподілі робочої сили відповідно до їхнього освітнього профілю. Економічна політика та програма інновацій мають бути розроблені та реалізовані в рамках соціальної структури, яка перетинається з територіальною рамкою згуртованості. Без цього цілі гармонійного росту можуть поставити під загрозу цілі всеосяжного та стійкого зростання стратегії ЄС 2020.

Згідно із загальним показником, визначеним у "Стратегії Європи 2020" в 2008 році, отримання вищої освіти населенням 30-34 річного віку має становити 40%. У 2010 році 86 регіонів досягли показника 40%, порівняно з 57% в 2008 р. Однак, на додаток до визначеного показника ЄС, більшість Європейських країн встановили власні національні показники на 2020 в їхніх Національних програмах реформ (National Reform Programmes) (ЄС, 2011a), за винятком Великобританії (чий показник становив 43% в 2010 році, тобто вище за зазначений показник ЄС – 40%). Загальний аналіз, проведений дослідниками, показав, що по всій Європі національні показники різко відрізняються й не обов'язково близькі до показника ЄС, починаючи від 60% в Ірландії до 26,7% у Румунії [6, с. 44].

Виявлення тенденцій отримання вищої освіти серед 30-34 річної вікової групи протягом довгого часу є корисним способом оцінки прогресу Європейських регіонів у бік Європейського показника – 40% та їхніх національних показників. У цілому, відсоток людей з вищою освітою в Європі зростає з 2008 року, в Європейському Союзі в цілому від 31,1% в 2008 році до 33,6% в 2010 році – у переважній більшості країн Європи, і на рівні окремих регіонів NUTS2 (основні регіони ЄС) (236 з 311 регіонів) [6, с. 44].

Дослідники [6, с. 62] вказують на низький рівень отримання вищої освіти серед літніх груп населення по всій Європі, зокрема, від 30-ти років до пенсійного віку. Це підкреслює важливість безперервного навчання та ініціативи перепідготовки, якщо всі групи населення хочуть повною мірою брати участь та отримати вигоду з економіки знань (knowledge-economy). Відповідно освітні установи мають відігравати ключову роль у поліпшенні якості місцевого ринку праці. Вищими навчальними закладами також має бути проведена значна робота у запровадженні більш гнучких методів навчання для нетрадиційних учнів (тобто тих, хто давно закінчив школу).

Викладений вище матеріал про сучасний стан вищої освіти в ЄС дає можливість зробити деякі висновки про майбутню роль професії вчителя та викладача:

Перше: процес комерціалізації вищої освіти може мати негативні наслідки для всіх учасників навчального процесу у ВНЗ. Студенти можуть опинитися під тиском цін за навчання і потреб ринку праці та вибирати дешеві або "модні" на ринку праці спеціальності, або ж шукати альтернативне навчання за кордоном. Відповідно, це позначиться на викладачах гуманітарних дисциплін, чий предмет втрачають "необхідність" з точки зору потреб ринку праці.

Друге: стрімке зростання міжнародної мобільності студентів може спричинити великий притік студентів до "брендових" ВНЗ у ЄС та відповідний відтік з ВНЗ в інших регіонах, що може призвести до нерівномірного розподілу кількості студентів і викладачів по всій Європі.

Третє: мінливий характер викладання та навчання, який є ознакою сьогодення, буде вимагати від учителів і викладачів постійного навчання впродовж кар'єри, можливо навіть перекваліфікації. Крім того, дорослі учні вимагатимуть різних, більш гнучких, орієнтованих на учня типів освіти та методів навчання.

Четверте: великі інвестиції в освіту та навчання, які планують здійснювати в Європі до 2020 року, безсумнівно, популяризують професію вчителя, з одного боку, та підвищують його відповідальність, з іншого, оскільки роль учителя стане ключовою у створенні суспільства "економіки знань". Попит на професію вчителя має збільшитися на ринку праці. Можливо, для збільшення кількості вчителів і викладачів, чий відсоток значно зменшився через демографічні зміни та низьку зарплату, в ЄС необхідно буде підвищити рівень заробітної платні працівникам освіти та створити відповідні умови праці.

Зроблені висновки вказують на прямий зв'язок економічних змін у світі зі змінами у вищій освіті та, як результат, з професією вчителя. Досвід ЄС з цього питання є гарним зразком тих проблем, урахування яких може допомогти Україні уникнути впливу негативних наслідків процесів комерціалізації та глобалізації освіти на професію вчителя.

Використані джерела

1. Hodgson V. The European Union and e-learning: an examination of rhetoric, theory and practice / V. Hodgson // Journal of Computer Assisted Learning. – 2002. – Vol. 18, 3. – P. 240–252 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.qou.edu/arabic/researchProgram/eLearningResearchs/europeanUnioni.pdf>

3. Rivkin S. G. Teachers, Schools, and Academic Achievement / Steven G. Rivkin, Eric A. Hanushek, John F. Kain // *Econometrica*. – 2005. – Vol. 73. – No. 2. – P. 417–458 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.econ.ucsb.edu/~jon/Econ230C/HanushekRivkin.pdf>
4. European Education and Training Systems in the 2nd Decennium of the Lisbon Strategy. – European Commission, 2008. – 44 p. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://recwowe.vitamib.com/webdocuments/official-european-documents/ploneexfile.2009-08-31.4690314261>
5. Organization for Economic Co-Operation and Development (OECD), Education Policy Analysis. – Paris : OECD, 2004 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://pub.uvm.dk/2004/oezd/final.pdf>
6. Organization for Economic Co-Operation and Development (OECD), Teachers
7. Matter: Attracting, Developing and Retaining Effective Teachers. – Paris : OECD, 2005 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.nefmi.gov.hu/letolt/nemzet/oezd_publication_teachers_matter_english_061116.pdf
8. Spatial Indicators for a ‘Europe 2020 Strategy’ Territorial Analysis. – ESPON & Universidade de Santiago de Compostela, 2012. – 91 p. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.espon.eu/export/sites/default/Documents/Projects/AppliedResearch/SIESTA/DFR/SIESTA_DFR_ReportxAtlas.pdf

Мосьян Н. В.

БУДУЩЕЕ ПРОФЕССИИ УЧИТЕЛЯ В УСЛОВИЯХ КОММЕРЦИАЛИЗАЦИИ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В ЕС

В статье рассматривается проблема будущего профессии учителя в условиях коммерциализации и глобализации высшего образования в ЕС. На основе изучения и анализа независимых отчетов, сделанных в исследовательских центрах для Европейского Совета, представлены выводы об определенных тенденциях трансформации профессии учителя в будущем.

Ключевые слова: высшие учебные заведения, ЕС, обучение, преподавание, учитель, экономика знаний.

Mosyan N. V.

THE FUTURE OF A TEACHING PROFESSION IN HIGHER EDUCATION COMMERCIALIZATION CIRCUMSTANCES IN THE EU

The article is dedicated to the problem of the teaching profession perspectives in the circumstances of commercialization and globalization of higher education in the EU. Based on the study and the analysis of independent reports made in research centers for the European Council, certain trends in the transformation of a teaching profession in the future can be traced.

Key words: institutions of higher education, the EU, education, teaching, economy of knowledge.

Стаття надійшла до редакції 08.09.14